

GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER KAPSAMINDA TÜRKİYE'DE TÜREV FİNANSAL ARAÇLARIN VERGİLENDİRİLMESİ

TAXATION OF THE DERIVATIVES IN TURKEY FROM
INCOME TAX PERSPECTIVE

İrem DİDİNMEZ*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de türev finansal araçlardan elde edilen gelirin vergilendirilmesine ilişkin esasları değerlendirmektir. Bu kapsamda Türkiye'de uygulanmakta olan gelir vergisi ve kurumlar vergisi mevzuatlarında yer alan türev finansal araçlara ilişkin düzenlemeler üzerinde durulmuştur. Türkiye'de 1980'lerden sonra gelişme gösteren türev finansal piyasalar ve araçlara yönelik daha ayrıntılı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Türev finansal araçların özellikleri dikkate alınarak vergisel boşluklara yer vermeyecek şekilde tutarlı vergisel düzenlemelerin yapılması; bu alanda ortaya çıkabilecek vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilmesine, risk yönetimine, likiditenin artmasına, para, sermaye ve finans piyasalarının gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türev finansal araçlar, Gelir vergisi, Kurumlar vergisi, Türkiye

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the principles of taxation of income gained from the derivatives in Turkey. In this regard, it concentrates on corporate tax and income tax rules pertaining the derivatives. More detailed legislation is necessary for the derivatives and its market which has been developing in Turkey since 80s. Making legislation with no loopholes by taking into consideration the features of the derivatives would help preventing tax avoidance and evasion, enhance the risk management, increase the liquidity and deepen money and capital markets.

Keywords: The derivatives, income tax, corporate tax, Turkey

* Hacettepe Üniversitesi, Maliye Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi

M.G.T.: 05/08/2018 / M.K.T.: 29/08/2018

GİRİŞ

1944 yılında Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'nda şekillenen Bretton Woods¹ iktisadi sistemi tüm dünyada pek çok ülkede geçerli olan bir para sistemiyken; 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) altın standardını terk etmesi ile birlikte Bretton Woods Uluslararası Ödemeler ve Kur Sistemi de sona ermiştir. Bretton Woods sisteminin geçerli olduğu dönemde sabit döviz kuru sisteminin benimsenmiş olması nedeniyle piyasadaki riskin düşük düzeyde olması finansal piyasaların istikrarlı bir seyir izlemesine katkı sağlarken; 1971 yılından itibaren dalgalı kur sisteminin piyasalarda yol açtığı değişkenlik riskin taraflar arasında dağıtılması ihtiyacına yol açmıştır. Aynı dönemde ortaya çıkan petrol kriziyle birlikte uluslararası piyasalarda yaşanan dalgalanmalar ve küreselleşme olgusunun da etkisiyle finansal piyasalarda riskler artmıştır². Bu durum daha az riskli finansal piyasalar ve araçlar arayışına girilmesine neden olmuştur. Türev finansal araçlar da bu dönemde yaygınlaşan finansal araçlardır.

Emtia ve varlıklara ilişkin işlem yapma imkanı tanıyan türev finansal araçlar faiz oranı, döviz kuru, fiyat endeksi, kredi endeksi, piyasa fiyatı vb. değişkenlerden etkilenen geleceğe yönelik finansal araçlardır. Türev finansal araçlar sadece cari fiyatları değil gelecekteki fiyatları da değerlendirme imkanı sağlayarak yatırım yapmaya olanak tanımaktadır. Taşıdığı özelliklerden dolayı türev finansal araçlar özellikle riskten korunmak isteyen ve ortaya çıkabilecek riskleri yönetme amacı taşıyan yatırımcılar tarafından tercih edilen finansal araçlar arasında yer almaktadır.

Türev piyasalarda işlem gören türev finansal araçların sahip olduğu avantajlar nedeniyle yaygın olarak kullanılmaya başlanması ve işlem hacminin önemli düzeylere ulaşması türev finansal araçlardan elde edilen gelirlerin de vergilendirilmesine dair düzenlemelerin ülkelerin vergi mevzuatlarına dahil olmasına neden olmuştur.

Türkiye de türev finansal araçların vergilendirilmesine yönelik hukuki düzenlemelere yer veren ülkelerdendir. Bu düzenlemeler ile türev finansal araçların vergilendirilmesi konusunda standart bir uygulamaya geçilmesi öngörülmektedir.

Çalışmada Türkiye'de kazanç vergileri yönünden türev finansal araçların vergilendirilmesine yönelik düzenlemeler değerlendirilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak türev piyasa kavramı üzerinde durulmuş, ardından türev araçlar tanımlanmış ve son olarak da gelir vergisi ve kurumlar vergisi bakımından türev finansal araçlara ilişkin düzenlemeler ele alınmıştır.

1- TÜREV PİYASALAR

Finansal piyasalar fon arz ve talebinin karşılandığı, taraflar arasındaki riskin dağıtıldığı piyasalardır. Finansal piyasalarda vadeye bağlı olarak işlemler ya spot piyasalarda ya da türev piyasalarda gerçekleştirilmektedir³. Spot piyasalar, malların ve paranın işlem gerçekleştirildikten sonra el değiştirdiği piyasalardır. Türev piyasalar ise ileri tarihli mal ve finansal araçların alım satımının gerçekleştirildiği piyasalardır.

¹ Bretton Woods sistemi, dünya çapında istikrarlı bir şekilde döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması ya da sabit bir döviz kurunu ifade eden pariteler sistemidir.

² C. Alan Saphiro, Foundations of Multinational Financial Management, 3rd Edition, New Jersey 1998, , s.16.

³ Emin Kurtcebe, Türev Finansal Araçlar ve Muhasebeleştirilmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Genel İşletme Bili Dalı, Denizli 2015, s. 28.

20. yüzyılın son dönemlerinden itibaren tüm dünyada piyasaların genişlemesi ve değişmesi küreselleşme olgusu ile birlikte riskin artmasına neden olmuştur. Risk, işletmelerin varlıklarının beklenen değeri ile gerçekte ortaya çıkan değeri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır⁴. Riskler sistematik riskler ve sistematik olmayan riskler olarak ikiye ayrılmaktadır. Sistematik riskler, işletmelerin kontrol edemeyeceği risklerdir ve piyasa kaynaklıdır⁵. Sistematik olmayan riskler ise işletmelerin kontrol edebileceği risklerdir ve işletme kaynaklıdır⁶. Son dönemlerde piyasalarda sistematik risklerin artması ile birlikte finansal piyasaların yetersiz kalması farklı piyasaların ve araçların kullanılması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu süreç 19. yüzyıldan itibaren ABD’de türev araçların işlem gördüğü türev piyasaların gelişmesine zemin hazırlamış ve 1848’de Chicago Ticaret Borsası (Chicago Board of Trade/CBOT) ilk organize türev piyasası olarak kurulmuştur⁷. Türev piyasaların işleyebilmesi için piyasanın risk transferine ihtiyaç duyacak kadar hareketli olması gerekmektedir⁸. Türev piyasalar, riskleri spekülasyon amaçlarla hareket edenlere kaydırarak belirli bir bedel karşılığında korunma amaçlı işlem gerçekleştirenlerin riskini azaltmakta; işlemlerin gelecekteki fiyatlar dikkate alınarak gerçekleştirilmesine imkan tanımaktadır. Bu sayede likitede artış yaratılarak portföy yönetimi ile para ve sermaye piyasaları geliştirilebilmektedir. Ayrıca türev piyasalarda alım- satım opsiyonlarının daha düşük olması yatırımcıların daha az maliyete katlanmasını ve paranın dolaşım hızını artırarak piyasaların daha etkin işlenmesini sağlamaktadır⁹. Böylece piyasalardaki sistematik risk kontrol edilebilir hale gelmektedir.

Türev piyasalarda riski azaltma, spekülasyon, arbitraj ve yatırım olmak üzere dört amaç ile işlemler gerçekleştirilmektedir. Riski azaltmak isteyen yatırımcıların asıl amacı gelecekte ortaya çıkabilecek dalgalanmalara karşı korunmaktır. Spekülasyon güdüsüyle hareket edenler ise piyasadaki hareketliliği değerlendirerek kazanç elde etmektedir. Arbitrajcılar ise arbitraj amacıyla ucuz olan piyasalarda alım yapıp pahalı olan piyasalarda satım yaparak farklı piyasalardaki fiyat dengesizliklerinden faydalanmakta ve piyasalarda fiyatın istrarlı hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Yatırımcılar ise hem kârı hem de riski bir arada değerlendirerek yatırım kararı vermektedir. Türev piyasalarda bu amaçlara ulaşmak için türev finansal araçlardan yararlanılmaktadır.

2- TÜREV FİNANSAL ARAÇLAR

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’na (İMKB¹⁰) göre türev piyasalar işleme konu olan malların, fiziki teslimatlarının ve nakdi uzlaşmaların vade sonunda yapıldığı piyasalardır. Türev piyasalarda işlem gören araçlar ise türev finansal araçlar olarak adlandırılmaktadır.

Türev finansal araçlara ilişkin ilk düzenlemelerin geçmişi M. Ö. 1750’lere dayandırılmaktadır¹¹.

⁴ Öcal Usta, İşletme Finansı ve Finansal Yönetim, Detay Yayıncılık, İzmir, 2002, s.207.

⁵ Sistematik risklere, politik risk, piyasa riski, döviz kuru riski, faiz oranı riski ve fiyat riski örnek olarak verilebilir (Kayacan ve Gürbüz, 2001, s. 6).

⁶ Sistematik olmayan risklere, finansman riski, faaliyet riski, yönetim riski, sektörel riskler örnek olarak verilebilir (Akgüç, 1994, s. 867).

⁷ A. Kerem Özşahin, Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği, Ankara 1999, s.6.

⁸ Emin Kurtcebe, a.g.e., s. 23.

⁹ A. Naci Arıkan, Türev İşlemlerin Hukuki ve Vergisel Boyutu, Vergi Dünyası Dergisi Özel Ek, İstanbul, 2000, s.10-11.

¹⁰ İMKB Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü, Finansal Vadeli İşlem Piyasalarına Giriş, İstanbul, 2002, s.ii.

¹¹ Randall Dodd, The Roll of Derivatives in the East Asian Financial Crises, Derivatives Study Center, Washinton D.C., 2000, s. 1.

Uzun yıllardır kullanılan türev piyasaları 1970'lerden önce genellikle tarımsal ürünler ve emtialarla yapılan işlemler için kullanılsa da finansal piyasalarda riskin artmaya başlaması ile birlikte finansal işlemler için de yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

Türev finansal araçlar, tarafların birbirine sözleşme konusu varlıklar üzerinden hak doğuran ve bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesine dair yükümlülük yükleyen finansal araçlardır. Türev finansal araçların en önemli özelliklerinden biri değerinin diğer bazı finansal araçlara bağlı olmasıdır¹². Bir başka deyişle türev finansal araçların değerleri finansal varlıkların değeri üzerinden belirlenmektedir.

Tezgahestü piyasalarda¹³ (over the counter) ve organize borsalarda işlem gören türev finansal araçlar forward işlemleri, swap işlemleri, opsiyon sözleşmeleri, futures sözleşmeleri (vadeli işlemler ve opsiyon borsası işlemleri) ile aracı kuruluş varantları başlıkları altında açıklanacaktır.

2.1- Forward İşlemleri

Forward işlemleri; hisse senedi, tahvil, döviz vb. finansal araçların veya malların herhangi bir şekil şartına bağlı olmaksızın daha önceden belirlenmiş bir tarihte belirlenen fiyat üzerinden gelecekte satın alınması veya satılmasına ilişkin kuralların belirlendiği sözleşmelerdir¹⁴. Forward işlemleri, finansal piyasaların temeli olan forward piyasalarda işlem görmektedir. Forward işlemleri, vadeli sözleşme türleri arasında geçmişi en eskiye dayanan işlemlerdir¹⁵. Forward sözleşmeleri ilk olarak Londra Kraliyet Borsası'nda (Royal Exchange); daha sonra CBOT ve Paris Borsası'nda da işlem görmeye başlamıştır.

Forward işlemleri hukuki açıdan değerlendirildiğinde vadeli bir döviz alım satım sözleşmesi olarak kabul edilmekte ve gelecekte yapılması öngörülen alım-satım işlemine dair irade beyanını göstermektedir¹⁶. Forward işlemleri özellikle döviz kuru riskinden korunmak isteyen yatırımcıların başvurduğu bir araçtır.

Forward işlemleri döviz forwardları, faiz forwardları ve emtia forwardları olmak üzere üç farklı şekilde gruplandırılabilir. Döviz forward işlemleri, gelecekte belirli bir bedel karşılığında teslim koşuluyla dövizin ulusal para karşılığında alım-satımını kapsayan sözleşmelerdir¹⁷. Faiz forward işlemleri ise gelecekte ortaya çıkabilecek faiz kaynaklı risklerden korunmak amacıyla belirli bir faiz oranı üzerinden tarafların anlaşma sağladığı sözleşme türüdür¹⁸. Emtia forwardları ise yatırımcıların fiyat dalgalanmalarından korunmak amacıyla belirli bir emtianın gelecekte belirli bir vade sonunda alım- satımına ilişkin işlemleri içermektedir.

Diğer tüm türev finansal araçlarda olduğu gibi forward işlemlerinin avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. R. Örten ve İ. Örten¹⁹e göre forward işlemleri, tezgahestü piyasalarda işlem gören,

¹² Nurgül Chambers, Türev Piyasalar, Beta Yayınları, 4. Baskı, 2007, s.1.

¹³ Tezgahestü piyasa, alıcı ve satıcıların borsalar dışında işlem gerçekleştirdiği piyasadır.

¹⁴ Remzi Örten, İpek Örten, Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları, Gazi Kitabevi, Ankara 2001, s.6.

¹⁵ Emin Kurtcebe, a.g.e. s. 29.

¹⁶ Muhittin Gündoğdu, Forward İşlemlerinin Niteliği, Forward İşlemlerine Bağlı Olarak Gelirin ve Kanunen Kabul Edilmeyen Giderlerin Peçelenmesi, Vergi Sorunları Dergisi, 138, 2000, s. 67.

¹⁷ Nurhan Aydın, Mehmet Başar, Metin Coşkun, Finansal Yönetim, Detay Yayıncılık, Ankara 2010, s.588.

¹⁸ Kürşat Yalçın, Cihan Tanrıöven, Hasan Bal, Emine Ebru Aksoy, Çiğdem Kurt, Finansal Teknikler ve Türev Araçlar, Detay Yayıncılık, Ankara 2011, s.179.

¹⁹ Remzi Örten, İpek Örten, a.g.e.

devredilmesi zor, riskten korunma ve spekülasyon amacıyla başvurulmuş, aracıya ihtiyaç duyulmayan, taraflara hak ve yükümlülük yükleyen, nama yazılı, belirli bir standardı olmayan, serbest, gizli, esnek, sözleşmenin vadesinin tamamlanacağını zamana kadar tarafların birbirine ödeme yapmadığı vadeli işlem sözleşmeleridir. Nihai alıcı ve nihai satıcı olmak üzere iki taraf arasında gerçekleştirilen forward işlemleri tek tarafın istediğine bağlı olarak sonlandırılmamaktadır. Bu sayede taraflar riskten korunmaktadır. Forward işlemlerinin en önemli özelliklerinden biri kâr veya zararın vade sonunda gerçekleşmesidir²⁰. Bu özelliklerin dışında forward işlemlerinin kredi riski taşıması, belirli bir standardının bulunmaması nedeniyle sözleşme tarafları için olumsuz durumlar ortaya çıkarabilmesi, iflas veya sözleşmeye uyulmaması durumunda zararın karşılanması için herhangi bir mekanizmanın bulunmaması vb. dezavantajları da bulunmaktadır²¹.

2.2- Swap İşlemleri

Swap işlemleri, döviz kuru ve faiz oranı dalgalanmaları nedeniyle ortaya çıkan riskleri azaltmak amacıyla daha önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde iki tarafın üçüncü kişilere geri ödeme yükümlülüklerini, değiş- tokuş etmelerine imkan tanıyan işlemlerdir²². Son dönemlerde swap işlemleri bir kredi piyasası aracı olarak da görülmeye başlamıştır. 1970'lerden itibaren yaygınlaşmaya başlayan swap işlemleri 1923 yılında Avusturya'da bankacılık sisteminde kullanılmaya başlamıştır. Swap sözleşmeleri, merkez bankalarından ticari bankalara, resmi kurumlardan özel şirketlere kadar pek çok kuruluş tarafından yapılabilmektedir. Bir başka deyişle, swap işlemlerinin tarafları gerçek ve tüzel kişiler olabilmektedir.

Swaplar, hem organize borsalarda hem de tegazhüstü piyasalarda işlem görmektedir. Genellikle elinde likidite fazlası olanlar ile likidite eksiği olanlar bir araya gelerek swap piyasalarında işlem gerçekleştirmektedir. Swap işlemlerine başvuranların temel amacı riski yönetimini sağlamak, yatırımların etkinliğini artırmak, maliyetleri minimize etmek, farklı vadelerle sözleşme yapabilmek ve kaynaklara kolay ulaşabilmek vb. dir²³. Böylece kaynakların etkin kullanılmasına da imkan sağlanmaktadır.

Swap işlemleri para swapı ve faiz swapı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Para swapları iki taraf arasındaki döviz değiş-tokuşunu; faiz swapı ise birbirinden farklı fon piyasalarında aynı vade, tutar ve para biriminde olmasına rağmen farklı faiz oranlarındaki kredilerin faizlerinin değiştirilmesini ifade etmektedir. Faiz swaplarında ana para vade başında ve vade sonunda değiştirilmemekte; ödenmesi taahhüt edilen faizler değiştirilmektedir. Bunlara ek olarak swapların opsiyonlarla birlikte kullanıldığı durumlarla da karşılaşılabilir. Swapların opsiyonlarla birlikte kullanıldığı swap türüne swap opsiyonu (swaption) adı verilmektedir.

Diğer türev finansal araçlara kıyaslandıklarında daha uzun süreli riskten korunma imkanı tanıyan swap işlemlerinin düşük maliyetli olması, farklı vadelerde yapılabilmesi, işlemlerin etkinliğini artırması, riskleri azaltması, işletmelerin ticari sırlarının ortaya çıkmasına engel olması gibi avantajları

²⁰ Öztin Akgüç, Finansal Yönetim, 8. Baskı, Avcıol Basım Yayım, İstanbul 2004, s. 865.

²¹ Nurhan Aydın, Mehmet Başar, Metin Coşkun, a.g.e. s. 591.

²² Belma Nurcan, Türev Piyasası İşlemlerinin Vergilendirilmesi ve Örnek Ülke Uygulamaları, T.C. Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara 2005, s. 24.

²³ E. Savaş Başçı, Vadeli İşlem Piyasası Aracı Olarak Swap'ın İşleyişi ve Finansal Piyasalardaki Kullanımı, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, 2003, s. 19.

bulunmasına rağmen organize bir piyasada işlem görmemesi, bünyesinde belirli riskleri barındırması ve standart olmaması vb. dezavantajları da bulunmaktadır.

2.3- Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmelerinin geçmişi oldukça eskidir ve başta Aristo'nun "Politika" adlı eseri olmak üzere; 17. yüzyılda Hollanda ve İngiltere'de opsiyon sözleşmelerine rastlanmaktadır²⁴. 1973 yılında Chicago Opsiyon Borsası Kurulu'nun (The Chicago Board Options Exchange) kurulması ile birlikte opsiyon işlemleri organize borsalarda işlem görmeye başlamıştır. 1982 yılında London International Financial Futures Exchange'in kurulması ile birlikte döviz opsiyonlarının alım-satımı yaygınlaşmıştır. 1983 yılından itibaren ise endeks opsiyonları işleme girmiştir. İlk olarak hisse senedi alım opsiyonları daha sonra dövizle ilişkin işlemlere dair opsiyon sözleşmeleri son olarak da endekslere dayalı opsiyon işlemleri kullanılmaya başlamıştır²⁵.

Opsiyon sözleşmeleri, tarım ürünleri, kıymetli madenler, enerji üretiminde kullanılan ürünler, döviz, hisse senetleri vb. finansal değerler üzerinden düzenlenen ve bir tarafın başka bir tarafa söz konusu mal veya finansal değeri gelecekteki belirli bir tarihte belirli bir fiyattan alma/almama veya satma/satmama hakkı tanıyan sözleşmelerdir²⁶. Opsiyon sözleşmelerinde tanınan alma/almama veya satma/satmama hakkı opsiyon hakkı; bu seçim nedeniyle belirlenen bedele ise opsiyon primi adı verilmektedir. Opsiyon sözleşmelerinde keşideci (satıcı, yazıcı) ve lehdar (alıcı) olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Keşideci, prim karşılığında üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirirken; lehdar, opsiyon yani seçim hakkına sahip olan taraftır. Opsiyon sözleşmelerinde opsiyon priminin ödenmesi sözleşmenin sahibine alım-satım opsiyonu kullanma hakkı sağlamaktadır. Bir başka deyişle opsiyonu satın alan tarafın opsiyon alması nedeniyle keşideciye opsiyon primi ödemesi gerekmektedir. Opsiyon sözleşmelerinin fiyatlandırılmasında Black- Scholes modeli²⁷, binom modeli, simülasyon metodu ve sonlu farklar metodları kullanılmaktadır²⁸. Fiyatlandırmanın belirlenmesinde de opsiyon konusunun fiyatı, sözleşme fiyatı, opsiyon vadesi, faiz oranı vb. faktörler dikkate alınmaktadır²⁹.

Opsiyon sözleşmelerinde sözleşmenin tipi, opsiyonun tipi, opsiyon konusu, vade tarihi, kullanım fiyatı, opsiyon fiyatı bulunmalıdır. Opsiyon sözleşmeleri sağladığı haklar bakımından³⁰ (alım opsiyonu, satım opsiyonu), vadeleri bakımından³¹ (Amerikan opsiyon sözleşmeleri, Avrupa opsiyon sözleşmeleri) ve dayandığı varlık bakımından³² (hisse senedi, hazine bonusu ve devlet tahvili, döviz, faiz, emtia, borçlanma araçları, futures sözleşmeleri) sınıflandırılmaktadır.

²⁴ Oray Erdoğan ve Murat Kayacan, Finansal Türevlere Ne Zaman Başlanmalı?, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Örneği, İMKB Dergisi, 2 /5), İstanbul 1998, s. 26-27.

²⁵ Emin Kurtcebe, a.g.e. 45.

²⁶ Ertuğrul Akçaoğlu, Finansal Türev Ürünlerini Vergilendirilmesi, Turhan Kitabevi, Ankara 2002, s.28.

²⁷ Howcroft, Barry ve Storey, Christopher, Management and Control of Currency and Interest Rate Risk, Woodhead-Faulkner Limited, Cambridge, 1989.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hull, John, Introduction to Futures and Options Markets, Prentice Hall, Inc., U.S.A., 1991.

²⁹ Kürşat Yalçın, Cihan Tanrıöven, Hasan Bal, Emine Ebru Aksoy, Çiğdem Kurt, a.g.e. 247-248.

³⁰ Sadi Uzunoğlu, Para ve Döviz Piyasaları, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003, s.53.

³¹ Vadeleri bakımından opsiyon sözleşmeleri Avrupa tipi opsiyon ve Amerika tipi opsiyon sözleşmeleri olarak ikiye ayrılır. Bu iki tip sözleşme arasındakit emel fark Avrupa tipi opsiyonlarda sözleşme sona ermeden opsiyon hakkının kullanılmasının mümkün olmamasıdır. Amerika tipi opsiyon sözleşmelerinde opsiyon hakkı sözleşme süresi boyunca kullanılabilir.

³² Kürşat Yalçın, Cihan Tanrıöven, Hasan Bal, Emine Ebru Aksoy, Çiğdem Kurt, a.g.e. 262.

Opsiyon sözleşmelerinin diğer türev araçlardan en önemli farkı hakkın kullanılıp kullanılmaması konusunda opsiyon tanınmasıdır. Opsiyon sözleşmelerinin avantajlarının başında yapılan işlemlerde esnek bir şekilde riski mümkün olduğunca azaltarak kâr elde etme ihtimalini artırması ve finansal bakımdan kaldıraçtan yararlanma imkanı tanımaktadır. Kaldıraç sayesinde yatırımcılar opsiyon alış fiyatı ödemeleri nedeniyle birden fazla varlığı kontrol edebilme hakkına sahip olmaktadır. Opsiyon sözleşmelerini diğer finansal araçlardan ayıran en önemli özellik opsiyon hakkı tanınmasıdır. Geleceğe yönelik bir hak içeren opsiyon sözleşmelerinin analizlerin doğru bir şekilde yapılmaması durumunda aşırı risk nedeniyle büyük kayıplara yol açması ve işlem hacminin düşük olması vb. dezavantajları da bulunmaktadır.

2.4- Futures Sözleşmeleri (Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası İşlemleri/VOB)

Futures sözleşmeleri gelecekte fiyat değişimleri nedeniyle ortaya çıkabilecek riskleri kontrol etme amacıyla hareket eden alıcı ve satıcı olmak üzere iki taraf arasında belirli bir tarihte belirli bir mal veya finansal aracın tesliminin belirli koşullarda gerçekleşmesini sağlayan sözleşmelerdir. Futures sözleşmelerinin geçmişi 1848 CBOT'ye dayandırılmaktadır. Uzun yıllardır işleyen bir piyasa olan futures piyasaları özellikle 1990'lardan sonra hisse senetleri, tahviller ve borsa endeksleri vb. alanlarda da yaygınlaşmıştır.

Futures işlemleri, döviz, faiz oran, emtia ve borsa endeksi olmak üzere dört farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Döviz futures işlemleri, gelecekte belirli bir vadede belirli bir döviz tutarının belirli bir kur üzerinden işlem görmesine yönelik sözleşmelerdir. Faiz oranı futures işlemleri ise sabit bir getiriye sahip olan vade süresince belirli sabit orandan faiz ödemesi yapılan ve vade sonunda ana para ödenmesine imkan tanıyan sözleşmelerdir. Emtia futures işlemleri, tarım ürünleri, madenler, orman ürünleri vb. ürünlerin işlemlerinin gerçekleştirilmesine yönelik sözleşmelerdir. Borsa endeksi futures işlemleri ise belirli bir borsa endeksi üzerinden belirli bir tarih ve fiyat ile değeri belirlenen hisse senedinin alım-satımına yönelik sözleşmelerdir.

Futures piyasalar ile forward piyasalar aynı özellikleri taşısa da aralarındaki en önemli fark forward piyasaların standart bir nitelik taşımayarak tezgahüstü piyasalarda işlem görürken; futures piyasaların standart bir nitelik taşıyarak organize piyasalarda işlem görmesidir.

Türkiye'de futures sözleşmeleri vadeli işlemler ve opsiyon borsasında işlem görmektedir. Vadeli işlem borsasının temel özelliği piyasada işlem yapan alıcı ve satıcılara belirli kurallar çerçevesinde işlemlerin yapılabilmesi için alan sağlamasıdır.

Futures sözleşmeleri, diğer türev araçlarda olduğu gibi riskten korunma, spekülasyon, arbitraj ve yatırımcıların yatırım yapma kararını şekillendirme amacıyla yapılmaktadır³³.

Futures piyasalarda işlemler genellikle tek tip standart sözleşmeler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Futures sözleşmelerde malların kalitesi, miktarı, teslim koşulları ve tarihi, günlük fiyat limitleri, fiyat dalgalanmaları belirli bir standart çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Futures piyasaların sahip olduğu önemli özelliklerden bir diğeri de güvenilirlik sağlayan borsa üyeleri tarafından kurulan yaptırım gücü bulunan takas odalarına sahip olmasıdır³⁴. Takas odası sözleşme taraflarının üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeme riski ile ilgilidir ve takas odalarında işlemler kayda alınıp;

³³ Robert W. Kolb ve James A. Overdahl, Understanding Futures Markets, 6. Edition, Blackwell Publishing, UK 2006, s. 4.

³⁴ Ahmet Akçan, Futures Piyasaların Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Model Önerisi, Vergi Dünyası, 248, 2002, s.117.

fiyatlar kota edilmektedir. Tarafların üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeme riskini minimize etmek amacıyla her bir işlem için marj uygulamasına (teminat) başvurulmaktadır. Marj uygulaması ile taraflar arasındaki pozisyonlar dengelenmektedir. Ayrıca futures piyasalarda teminat uygulaması ile gelecekte ortaya çıkarak kârın/ zararın ödenmemesi riskini ortadan kaldırarak tarafların üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi güvence altına alınmaktadır. Buna rağmen Yalçiner ve diğerlerine³⁵ göre futures sözleşmelerinin dezavantajları temel risk, sözleşme riski, manüplasyon riski ve marjin riskine neden olması ile başlangıçta marj ödeme zorunluluğu olmasıdır.

2.5- Aracı Kuruluş Varantları

Varantlar genellikle opsiyon sözleşmelerine benzetilmekte ve opsiyon sözleşmeleriyle karşılaştırılmaktadır. Varantlar, yatırımcıların sermaye piyasalarında hareketliliğini artıran bir çeşit menkul kıymettir. Tek bir ihracatçı tarafından ihraç edilen varantların fiyatı, dayanak varlığın fiyatından, işlem koyma fiyatından, vade süresinden, temettüden, volatiliteden, piyasadaki mevcut faiz oranından etkilenmektedir.

Varantların sağladığı avantajlar genel olarak hak sağlaması nedeniyle kârın belirli bir limitinin olmaması, opsiyon stratejisi geliştirmeye olanak sağlaması, fiyat üzerinden alınmasından dolayı işlem komisyonun yüksek olmaması, anaparanın faize yatırılmasına izin vermesi, teminat tamamlama zorunluluğu olmamasıdır. Bu avantajlara rağmen varantların belirli süreli olması, kaldıraç etkisinin zaman zaman zarara neden olabilmesi, varantlara ilişkin analizlerin her zaman doğru şekilde yapılamaması ve risk analizinin izahnamede yer alması zorunluluğu bulunması nedeniyle dezavantajlara da sahiptir.

3- TÜRKİYE'DE TÜREV FİNANSAL ARAÇLARDAN ELDE EDİLEN GELİRİN VERGİLENDİRİLMESİ

Türev finansal araçların vergilendirilmesine ilişkin esaslar 30 Aralık 2004 tarihinde kabul edilen 5281 sayılı Vergi Kanunlarının Yeni Türk Lirasına Uyumu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yapılmıştır.

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun (GVK) değer atış kazançlarının düzenlendiği mükerrer 80. maddesine göre ivazsız olarak iktisap edilenler ile tam mükellef kurumlara ait olan ve iki yıldan fazla süreyle elde tutulan hisse senetleri hariç, menkul kıymetlerin veya diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar değer artış kazancı olarak kabul edilmektedir.

193 sayılı GVK'ye 5281 sayılı Kanunun 30. maddesiyle eklenen geçici 67. maddesinde menkul kıymetler ve diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılması ve elde tutulması sürecinde elde edilen gelirler ile mevduat faizleri, repo gelirleri ve özel finans kurumlarından elde edilen gelirlerin vergilendirilmesine yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre

“Bankaların ve aracı kurumların taraf olduğu veya bunlar aracılığıyla yapılan; belirli bir vadede, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte, ekonomik ve finansal göstergelere dayalı olarak düzenlenenler de dahil olmak üzere, para ve sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz alma, satma, değiştirme hak ve yükümlüğünü veren vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri bu madde uygulamasında diğer sermaye piyasası aracı addolunur.”

³⁵ Kürşat Yalçiner, Cihan Tanrıöven, Hasan Bal, Emine Ebru Aksoy, Çiğdem Kurt, a.g.e. 185.

Türev finansal araçların kurumlar vergisi bakımından değerlendirilmesine ilişkin düzenlemeler ise 19 Ocak 2012 tarihli 28178 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği’nde yer almaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde türev finansal piyasalarda araç olarak kullanılan forward işlemleri, swap işlemleri, opsiyon sözleşmeleri, futures sözleşmeleri (vadeli işlem ve opsiyon borsası işlemleri) ile aracı kuruluş varantlarından elde edilen gelirlerin vergilendirilmesine ilişkin esaslar gelir ve kurumlar vergisi bakımından ele alınacaktır.

3.1- Forward İşlemleri

Forward işlemleri “taahhüt” niteliği taşımaktadır. Forward işlemlerinde sözleşme sona erdiğinde gelir elde edilmektedir. Forward işlemlerinde taraflar arasındaki sözleşmenin hükümleri gereğince tevkifat matrahı hesaplanmaktadır. İşlemlerin kâr ile gerçekleşmesi durumunda forward işlemlerinin dayandığı kıymetin piyasa fiyatına göre oluşan değeri ile forward işleminin kullanım fiyatına göre oluşan değeri arasındaki fark tevkifat matrahını oluşturmaktadır. Tevkifat, sözleşmenin sona erdiği tarih itibarıyla bankalar ve aracı kurumlar tarafından yapılmaktadır. Forward işlemlerinden elde edilen kazanç %10 vergi tevkifatına tabidir.

Kurumlar vergisi açısından forward sözleşmelerinin vergilendirilmesi ortaya çıkan kâr ve zarar göre belirlenmektedir. Dönem sonunda değerlendirme amaçlı reeskontlar vergi matrahının tespit edilmesinde dikkate alınmamaktadır. Türkiye’de iş yeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumların forward işlemleri nedeniyle elde ettiği kazanç, ticari kazanç olarak değerlendirilmektedir ve bu kazançlar üzerinden 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun (KVK) 30. maddesine göre vergi kesintisi yapılmamaktadır.

3.2- Swap İşlemleri

Swap işlemleri para ve faiz swapları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Para ve faiz swaplarının vergilendirilmesi bakımından uygulama farklılıkları bulunmaktadır.

Para swaplarında ilk değişim tarihindeki kura göre hesaplanan değer ile sözleşme vadesindeki değişim kuruna göre oluşan değer arasındaki fark tevkifat matrahını vermektedir. Para swap kazancı %10 vergi tevkifatına tabidir. Faiz swaplarında ise elde etme, sözleşmede belirtilen faiz oranları göz önünde bulundurularak hesaplanmaktadır ve bu durum faiz değişimlerinin yapıldığı dönemler dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir. Faiz ödemelerin değişmesi nedeniyle ödeme dönemlerinde hesaplanan net kazanç tevkifat matrahını oluşturmaktadır. Faizler çakıştığında faiz değişimlerinin gerçekleştiği tarihlerde elde edilen faiz gelirleri ödenen faiz giderleri ile bir arada değerlendirilerek ortaya çıkan net kâr/zarar bu tarihte kurum kazancının tespitinde dikkate alınmaktadır. Bir başka deyişle, faiz ödemelerinin çakışması durumunda ödeme tarihinde hesaplanan net kazanç tutarı tevkifat matrahını oluşturmaktadır. Ödeme tarihlerinin tamamının çakışmadığı durumda ise bir takvim yılı göz önüne alınarak müşterilerin ödediği faiz miktarı o tarihe kadar müşteri tarafından ödenen faiz ödemelerinin tamamı ile karşılaştırılarak net kazanç belirlenmektedir. Bu kazanç tevkifat matrahını vermektedir. Kazanç yerine zarar ortaya çıkması durumunda ise 257, 258 ve 269 seri numaralı gelir vergisi genel tebliğlerinde belirtildiği üzere aynı tür işlemlerden doğan gelirler üzerinden mahsup yapılabilir. Takvim yılı sonunda mahsup edilmeyen zararlar ihtiyari beyanname ile mahsup edilmektedir.

Kurumlar vergisi açısından para swaplarının vergilendirilmesi ortaya çıkan kâr ve zarar göre belirlenmektedir. Para swapları bakımından kurum kazancına dahil edilecek olan kârın/zararın swap işleminin vadesi gerçekleştiğinde reeskont işlemlerinin kurum kazancı ile ilişkilendirilmemesi gerekmektedir. Para swaplarında belirlenen vade tamamlanmandan sözleşmenin bozulmasına imkan tanınmaktadır. Bu durumda vadenin bozulduğu tarihteki gerçekleşmeler dikkate alınmaktadır. Bahsi geçen durumlar söz konusu olduğunda vadenin bozulduğu tarihte elde edilen kârın/zararın bu tarihte kurum kazancına dahil edilmesi gerekmektedir. Eğer para swap işlemleri döviz kaynaklıysa bilançoların aktifinde yer alan dövizlerin genel hükümler dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Faiz swap işlemlerinde sözleşmeye taraf olanlarca ödenen veya tahsil edilen faizler vade beklenmeden faiz tahakkuklarının gerçekleştirildiği tarihler itibarıyla kurum kazancının tespitinde gelir/gider olarak hesaplanmaktadır. Faiz değişimlerinin çakışması durumunda faiz değişim tarihinde elde edilen kâr/zarar kurum kazancının tespitinde dikkate alınmaktadır. Faiz değişimlerinin çakışmaması durumunda ise faiz değişim tarihinde tahsil edilen faizler ve ödenen faiz tutarları, faiz değişim tarihindeki faiz gideri reeskontu/ faiz geliri reeskontu ile karşılaştırılarak, net gelir veya gider kurum kazancının tespitinde gider olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’de iş yeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumların para swap işlemleri nedeniyle elde ettiği kazanç, forward işlemlerinde olduğu gibi ticari kazanç olarak değerlendirilmektedir ve bu kazançlar üzerinden 5520 sayılı KVK’nın 30. maddesine göre vergi kesintisi yapılmamaktadır. Fakat aynı durum faiz swapları için geçerli değildir. Faiz swaplarında Türkiye’de iş yeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumların elde ettikleri kazançta alacak faizi çerçevesinde 5520 sayılı KVK’nın 30/ç maddesine göre vergi kesintisi yapılmaktadır. 193 sayılı GVK’nın geçici 67. maddesinin 14. fıkrasına göre yabancı banka ve finans kurumları haricinde Türkiye’de iş yeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumlar tarafından faiz swaplarından elde edilen kazanç vergi kesintisine tabi tutulursa; bu işlemler için ayrıca KVK’nın 30. maddesine göre vergi kesintisi yapılmayacaktır.

3.3- Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmelerinin vergilendirilmesine dair düzenlemelerde gelir vergisi bakımından tevki-fat matrahı, sözleşmenin konusunu oluşturan finansal değer piyasa fiyatına göre oluşan değer ile opsiyon sözleşmesindeki kullanım fiyatına göre oluşan değerden ödenen opsiyon primi çıkarıldıktan sonra hesaplanan değerdir. Opsiyon primi hesaplanırken prim ödemesinin yapıldığı tarihteki kur dikkate alınarak değer Türk Lirası’na çevrilmektedir. Opsiyon hakkı kullanılmadığında ödenen opsiyon primi zarar olarak kabul edilmektedir. Bu zararın aynı takvim yılı içerisinde benzer nitelikteki işlemlerden doğan gelirlerden zarar mahsubu yapılabilir. Aynı takvim yılında mahsup edilmeyen zararlar için ihtiyarı beyan ile mahsup imkanı bulunmaktadır.

Opsiyon sözleşmelerinden kaynaklanan işlemlerde opsiyon hakkının kullanılması opsiyonun kullanıldığı tarihe kadar olan dönem boyunca gerçekleşen reeskont işlemlerinin kurum kazancı ile ilişkilendirilmemesi gerekmektedir. Opsiyon sözleşmeleri nakdi uzlaşma ile sonlandırıldığında ise nakdi uzlaşma sonucu elde edilen kâr/zararın kurum kazancına dahil edilmesi gerekmektedir. Opsiyon primlerinde, opsiyon primini alanlar sözleşmenin düzenlendiği tarihi prim geliri olarak; prim ödeyen ise sözleşmeden kaynaklanan kazancın kesileştiği (opsiyon hakkının kullanıldığı) tarih itibarıyla gider olarak değerlendirecektir.

Türkiye’de iş yeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumların opsiyon sözleşmeleri nedeniyle elde ettiği kazanç ise forward işlemleri ve para swaplarında olduğu gibi ticari kazanç olarak değerlendirilmektedir ve bu kazançlar üzerinden 5520 sayılı KVK’nın 30. maddesine göre vergi kesintisi yapılmamaktadır.

3.4- Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası İşlemleri

Gelir vergisi bakımından tam ve dar mükelleflere hisse senetleri ve hisse senedi endeksleri ile yapılan VOB işlemleri ve İMKB’de işlem gören aracı kuruluş varantları da dahil hisse senetlerine³⁶ ilişkin elde edilen kazançlara %0 vergi tevkifatı uygulanmaktadır. Türkiye’de kurulu VOB’da hisse senetleri veya hisse senedi endeksleri dışındaki VOB işlemlerinden elde edilen kazançlarda tam ve dar mükellef gerçek kişiler ve kurumlar için %10; tam mükellef sermaye şirketleri³⁷ ve Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi olan dar mükellef kurumlar ile dar mükellef yatırım fonları ve dar mükellef banka vb. kurumlara %0 vergi tevkifatı uygulanmaktadır. Bahsi geçen hükümler 282 Seri Numaralı Gelir Vergisi Genel Tebliği’nde Tablo 1’deki şekilde yer almaktadır.

Tablo 1: Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinden Elde Edilecek Gelirin Vergilendirilmesi

Yatırımcı Tipi	Piyasa Türü	
	Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası	Tezgahüstü
Tam mükellef gerçek kişi	% 10 tevkifat	% 10 tevkifat
Tam mükellef sermaye şirketi (SPK’nın düzenleme ve denetimine tabi fonlar dahil)	% 0 tevkifat	Tevkifata tabi değil
Diğer tam mükellef kurum	% 10 tevkifat	Tevkifata tabi değil
Dar mükellef gerçek kişi	% 10 tevkifat	% 10 tevkifat
Dar mükellef sermaye şirketi ile münhasıran menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı getirileri ile değer artışı kazançları elde etmek ve bunlara bağlı hakları kullanmak amacıyla faaliyette bulunan mükelleflerden 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan yatırım fonları ve yatırım ortaklıklarıyla benzer nitelikte olduğu Maliye Bakanlığınca belirlenen dar mükellefler (işyeri/daimi temsilcisi olmayan ve banka ve benzeri finans kurumu da olmayan)	% 0 tevkifat	% 0 tevkifat

³⁶ Menkul kıymetler yatırım ortaklıkları hisse senetleri hariç.

³⁷ Sermaye Piyasası Kurulu’nun (SPK) düzenleme ve denetimine tabi olan fonlar dahil.

Dar mükellef sermaye şirketi ve münhasıran menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı getirileri ile değer artışı kazançları elde etmek ve bunlara bağlı hakları kullanmak amacıyla faaliyette bulunan mükelleflerden 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan yatırım fonları ve yatırım ortaklıklarıyla benzer nitelikte olduğu Maliye Bakanlığınca belirlenenler dışında kalan dar mükellefler (işyeri/daimi temsilcisi olmayan ve banka ve benzeri finans kurumu da olmayan)	% 10 tevkifat	% 10 tevkifat
Türkiye’de işyeri veya daimi temsilcisi olan dar mükellef kurumlar	% 0 tevkifat	Tevkifata tabi değil
Dar mükellef kurum (banka ve benzeri finans kurumu olanlar)	% 0 tevkifat	Tevkifata tabi değil

VOB’da gerçekleştirilen işlemler 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun (VUK) 289. maddesine göre borsa rayıcı ile değerlendirilmektedir. Buna göre değerlendirme günü itibarıyla borsa rayıcına göre oluşan farkın kurum kazancı ile ilişkilendirilmesi gerektiği öngörülmüştür. Sözleşmenin ters pozisyon ile kapatılması ve sözleşme vadesinde nakit uzlaşma sonucu elde edilen kâr/zarar kurum kazancına dahil edilmektedir. İşlemler teslimat ile gerçekleştirildiğinde ise vade tarihi itibarıyla varlıkların değeri sözleşmedeki değer dikkate alınarak kaydedilmektedir. Takasbank, VOB’da işlem yapan müşterilerin teminat hesaplarındaki nakdi teminatları nemalandırmaktadır. Bu nemalandırmadan kaynaklanan gelirler genel hükümler dikkate alınarak kurum kazancına dahil edilmektedir.

VOB’da gerçekleştirilen vadeli işlemlere dair tevkifat kâr kesinleşince gerçekleşmektedir. Tevkifat matrahı, sözleşmelerde ters pozisyon alınarak vadeden önce kapatılırsa iki sözleşme fiyatı arasındaki fark; vade sonunda kapatılırsa vade tarihi uzlaşma fiyatı ile sözleşme fiyatı arasındaki fark olarak hesaplanmaktadır.

VOB’da gerçekleştirilen işlemler, Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellefler açısından GVK’nın 67. maddesi gereğince vergi kesintisine tabidir. Ayrıca, Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumların VOB’da gerçekleştirdiği işlemlerden elde ettikleri kazanç için özel beyanneme vermemektedir.

3.5- Aracı Kuruluş Varantları

Gelir vergisi bakımından İMKB’de işlem gören varantlar üzerinden elde edilen kazançlar hisse senetlerine ilişkin kazanç olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hem tam mükellef hem de dar mükellefler tarafından elde edilen gelir üzerinden %0 vergi tevkifatı uygulanmaktadır. 27/9/2010 tarihli ve 2010/926 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yapılan düzenleme ile İMKB’de işlem gören hisse senetlerine ve hisse senedi endekslerine dayalı olarak ihraç edilen aracı kuruluş varantlarından elde edilen gelirler, hisse senetlerine ilişkin olarak elde edilen kazançlar kapsamına alınmış olup, 1/10/2010 tarihi itibarıyla tam ve dar mükellef gerçek kişi ve kurumlar tarafından İMKB’de işlem gören bu kapsamdaki aracı kuruluş varantlarından elde edilen gelirler üzerinden % 0 oranında tevkifat yapılmaktadır. Bu kapsamda olmayan aracı kuruluş varantlarının gelirleri geçici 67. maddeye göre genel hükümler çerçevesinde tevkifata tabi tutulmaktadır.

Aracı kuruluş varantları, opsiyon sözleşmelerinin menkul kıymetlendirilmiş hali olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede aracı kurum varantlarından elde edilen gelir kurum kazancına dahil edil-

mehtir. Varantların değerlemeleri yapılırken menkul kıymetlerin değerleme esasları göz önünde bulundurularak değerleme yapılmaktadır.

Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumların aracı kuruluş varantları nedeniyle elde ettiği kazanç forward işlemleri, para swapları ve opsiyon sözleşmelerinde olduğu gibi ticari kazanç olarak değerlendirilmektedir ve bu kazançlar üzerinden 5520 sayılı KVK’nın 30. maddesine göre vergi kesintisi yapılmamaktadır.

SONUÇ

Küreselleşme süreciyle birlikte fiyat düzeylerinde ortaya çıkan dalgalanmalar, yasal düzenlemeler, teknolojik gelişmeler, artan rekabet finansal piyasaları etkilemiş ve finansal piyasalardaki riskin artırmıştır. Bu durum finansal piyasalarda yenilenme ihtiyacı doğurmuş ve türev finansal araçlar gibi daha az risk taşıyan finansal araçların yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Türev finansal araçların işlem gördüğü türev piyasalar, başlangıçta para, sermaye ve finansal piyasalarının geliştiği ülkelerde şekillenmiştir. Türkiye’de de özellikle son dönemlerde piyasaların gelişmesi ile birlikte türev piyasalarda yapılan işlemler artmış; türev araçlar da riskten korunmaya imkan sağladığı için tercih edilmeye başlamıştır.

Türev finansal araçlar sayesinde ekonomik büyümeye katkı sağlanmakta, finansal sistem daha esnek olmakta ve yatırımcılar açısından da riskler kontrol edilebilir hale gelmektedir. Böylece daha rasyonel karar alınmakta ve piyasaların etkinliği artmaktadır. Türev finansal araçlar her ne kadar riskten korunmak amacıyla başvuru finansal araçlar arasında yer alıyorsa da bütün türev finansal araçların bünyesinde bazı riskler bulunmaktadır. Bu nedenle türev finansal araçlarla işlem yapanların bu araçlar hakkında detaylı araştırma yaparak amaçları doğrultusunda en uygun finansal aracı tercih etmesi gerekmektedir. Böylece piyasadaki diğer yatırımcılar karşısında avantajlı konuma geçilebilecektir.

Türev finansal araçların yaygınlaşması ve türev finansal araçlarla yapılan işlemlerle gelir elde edilmesi ülkeleri bu konuda vergisel düzenlemeler yapmaya yönlendirmiştir. Türkiye’nin de dahil olduğu pek çok ülkede türev finansal araçlardan elde edilen gelir vergilendirilmektedir. Fakat türev finansal araçların esnek olması vergilendirme konusunda sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, türev finansal araçların doğru bir şekilde tanımlanması ve işleyişlerinin göz önünde bulundurularak vergi mevzuatlarında düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Türkiye’deki vergi mevzuatında oldukça yeni ve gelişme gösteren bir alan türev piyasaların vergilendirilmesine yönelik düzenlemeler yer alıyor da bu konuda daha ayrıntılı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de de finansal piyasaların daha hızlı gelişmesi ve vergilendirmenin amaçlarına ulaşabilmesi için benzer nitelik taşıyan bu araçların benzer nitelikte vergi uygulamalarına tabi olmaları, araçların esnekliklerinin göz önünde bulundurularak vergilendirme konusunda tutarlılığın sağlanması ve vergi kaçırma ya da vergiden kaçınmaya neden olmayacak şekilde vergisel düzenlemelerin vergi mevzuatında yer alması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKÇAN, A. (2002). Futures Piyasaların Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Model Önerisi, Vergi Dünyası, 248, 110-120.
- AKÇAOĞLU, E. (2002). Finansal Türev Ürünlerini Vergilendirilmesi. Turhan Kitabevi. Ankara.

- AKGÜÇ, Ö. (1994). Finansal Yönetim. Genişletilmiş 6. Basım. Muhasebe Enstitüsü Yayın No:63. Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayın No:15. Avcıol Basım Yayın. İstanbul.
- ARIKAN, N. A. (2000). Türev İşlemlerin Hukuki ve Vergisel Boyutu, Vergi Dünyası Dergisi Özel Ek, İstanbul.
- AYDIN, A., BAŞAR, M., COŞKUN M. (2010). Finansal Yönetim. Detay Yayıncılık. Ankara.
- BAŞCI, E. S. (2003). Vadeli İşlem Piyasası Aracı Olarak Swap'ın İşleyişi ve Finansal Piyasalardaki Kullanımı, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, 18-33.
- CHAMBERS N. (2007). Türev Piyasalar. Beta Yayınları. 4. Baskı.
- DODD, R. (2000). The Roll of Derivatives in the East Asian Financial Crises. Derivatives Study Center. Washinton D.C.
- ERDOĞAN, O., KAYACAN, M. (1998).Finansal Türevlere Ne Zaman Başlanmalı?, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Örneği, *İMKB Dergisi*, 2 /5), İstanbul.
- FOX, W. F., MCLNTYRE, M. J. (2003). Globalization and Tax Design in Developing Countries. OECD.
- GÜNDOĞDU, M. (2000). Forward İşlemlerinin Niteliği, Forward İşlemlerine Bağlı Olarak Gelirin ve Kanunen Kabul Edilmeyen Giderlerin Peçelenmesi, *Vergi Sorunları Dergisi*, 138, 64-76.
- HOWCROFT, B., STOREY, C. (1989). Management and Control of Currency and Interest Rate Risk. Voodhead-Faulkner Limited. Cambridge.
- HULL, J. (1991). Introduction to Futures and Options Markets. Prentice Hall Inc.. U.S.A.
- KAYACAN, M., GÜRBÜZ, A. O. (2001). Finansal Pazarlarda ve Özellikle Türev Ürün Piyasalarında Risk ve Krize Yeni Bir Yaklaşım: Sistemik Risk ve Sistemik Kriz, *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 16, 1-12.
- KOLB, R. W., OVERDAHL, J. A. (2006). Understanding Futures Markets. 6. Edition. Blackwell Publishing, UK.
- NURCAN, B. (2005). Türev Piyasası İşlemlerinin Vergilendirilmesi ve Örnek Ülke Uygulamaları, T.C. Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara.
- ÖZŞAHİN, A.K. (1999). Vadeli İşlem Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği. Ankara.
- KURTCEBE, E. (2015).Türev Finansal Araçlar ve Muhasebeleştirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Genel İşletme Bili Dalı. (doktora tezi). Denizli.
- ÖRTEN, R., ÖRTEN İ. (2001). Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları. Gazi Kitabevi. Ankara.
- ÖZTİN, Akgüç Ö. (2004). Finansal Yönetim. 8. Baskı. Avcıol Basım Yayım. İstanbul.
- SAPHIRO, C. A. (1998). Foundations of Multinational Financial Management. 3rd Edition. New Jersey.
- USTA, Ö. (2002). İşletme Finansı ve Finansal Yönetim. Detay Yayıncılık. İzmir.
- UZUNOĞLU, S. (2003). Para ve Döviz Piyasaları. Literatür Yayıncılık. İstanbul.
- YALÇINER, K., TANRIÖVEN, C., BAL, H., AKSOY E. E., KURT, Ç. (2011). Finansal Teknikler ve Türev Araçlar. Detay Yayıncılık. Ankara.